

Insestikiellot ja evoluutiopsykologia

■ Osmo Tammisalo

Petter Portin käsittelee tuoreessa artikkelissaan biologisten selitysten kahtiajakoa (*Tieteessä tapahtuu* 4/2012). Ultimaattinen eli evoluutiivinen selitys kertoo, miksi jokin piirre on kehittynyt lajitasolla evoluution seurauksena. Esimerkiksi metsäjäniksen turkin vaaleneminen talveksi on suojannut pedoilta, siksi vaaleammat yksilöt ovat lisääntyneet tummia enemmän. Proksimaattinen selitys puolestaan kertoo, mitkä välittömät tekijät vaikuttavat piirteen kehittymiseen yksilötasolla, esimerkiksi valorytmin tai lämpötilan muutos ympäristössä.

Sama kahtiajako soveltuu ihmisen psykologiin ominaisuuksiin. Portinin tätä koskeva esimerkki vaatii hieman oikaisua. Hän kirjoittaa insestistä, psykoanalyysista ja evoluutiopsykologiasta:

Esimerkiksi kun evoluutiopsykologit kiistävät psykoanalyysin merkityksen insestitabun synnyssä, he eivät oivalla, että evoluutiopsykologia etsii vastausta insestitabun ultimaattisiin syihin, miksi se on lajinkehityksen kuluessa kehittynyt, kun taas psykoanalyysi pyrkii löytämään ilmiön proksimaattiset syyt, miten insestitabu yksilönkehityksen aikana kehittyi.

Ajatus on pieässä etenkin evoluutiopsykologian suhteen. On nimittäin jo kauan tiedetty, että sisäsiittoisuudesta aiheutuu jälkeläisille haittoja. Niinpä vaikka evoluutiopsykologit monesti etsivät ultimaattisia syitä, insestin välttämisen suhteen siihen ei enää ole ollut tarvetta. Sen sijaan (toisin kuin Portin antaa ymmärtää) evolutionistit ovat menestyksellisesti tutkineet nimenomaan välittömiä tekijöitä insestiaersion taustalla.

On esimerkiksi havaittu, että mikäli yksilö on kasvanut eri sukupuolta olevan sisaruksen

kanssa, hän tuomitsee sisarusten välisen seksin muita voimakkaammin (Lieberman ym. 2003). Vastoin yleisiä käsityksiä vanhempien asenne, perheen muu koostumus tai oma suhtautuminen seksuaalisuuteen eivät vaikuttaneet insestin moraaliseen tuomitsemiseen. Ratkaiseva välitön tekijä oli siis sisaruksen kanssa vietetty kokonaisuus. Samanlaisia tuloksia saivat Daniel Fessler ja David Navarrete (2004), jotka myös havaitsivat, että vaikutus oli suurempi naisilla. Vastikään suomalaistutkijat Åbo Akademista – Portinin naapurikorkeakoulusta – vahvistivat havainnot sekä yhdessä kasvamisen vaikutuksista että naisten voimakkaammasta insestiaversiosta (Antfolk ym. 2012). Tutkimus julkaistiin evoluutiopsykologian lippulaivassa, *Evolution and Human Behavior* -lehdessä. (Havaittu sukupuoliero oli toki ennustettavissa evoluutioteorian perusteella, nisäkäsnaaraat tekevät suuremman investoinnin jälkeläisiin, joten niiden voidaan olettaa olevan koiraita tarkempia jälkeläisen laadun suhteen.)

Vaikka ”tavalliset” psykologit eivät kenties aina huomaisi välittömien ja evolutiivisten selitysten välistä eroa, evoluutiopsykologit sen taatusti tunnistavat.¹ He ovat äärimmäisen huolellisia nimenomaan eri selitystasojen suhteen. Jo Adam Smith, jota voidaan pitää evoluutiopsyko-

1 Siinä määrin kuin psykologia tutkii ihmislajille tyypillisiä, evoluutiivisesti kehittyneitä ominaisuuksia, vaikkapa näköaistia tai tunnereaktioita, kaikki psykologia on evoluutiopsykologiaa. Ennustankin, että etuliite evoluutio tulee jossakin vaiheessa jättämään alan nimestä pois – samalla, kun evolutiivinen ajattelu tulee vähitellen osaksi kaikkia ihmistieteitä, kenties jopa joitakin terapiamuotoja.

logisen ajattelun edelläkävijänä (Sarmaja 2009), ymmärsi tuon eron: ”Mutta vaikka emme selittäessämme ruumiin liikuntoja jätä erottamatta vaikuttavaa syytä perimmäisestä syytä, mielen toimintoja selittäessämme helposti sekoitamme nämä kaksi asiaa keskenään” (Smith 1790/2003).

Suomen tieteen kannalta inestiaihe on merkittävä, sillä nykykäsitys inestin välttämisestä pohjautuu (empiiristen havaintojen tukemana) suomenruotsalaisen Edvard Westermarckin (1862–1939) teoriaan. Hänen mukaansa varhaislapsuuteen liittyvä läheinen yhdessä asuminen tuottaa erityisen käänteisen leimautumisen: toistensa läheisyydessä eläneet siskot ja veljet, isät ja tyttäret sekä äidit ja pojat kokisivat vastenmielisyyttä jo keskinäisen seksin ajattelemisesta (Tammisalo 2012). Maailmalla ilmiötä kutsutaan Westermarck-efektiksi.

Psykoanalyysi taas on selittänyt asiaa päinvastoin: inestikiellot tuottavat ”torjunnan” eli inestisten halujen puutteen. Alalla on biologian vastaisesti spekuloitu, että ihmiseltä löytyisi luontainen halu inestiin, joka sitten kulttuurin voimalla työnnetään alitajuntaan (Tammisalo 2007). Mikäli psykoanalyysi selkeästi irtisanoutuisi tämänkaltaisista teoriarakennelmistaan, noudattaisi tieteelle tyypillistä julkisuutta ja avoimuutta sekä alkaisi systemaattisesti ja objektiivisin menetelmin koota tietoa potilaiden lapsuuden olosuhteista, se saattaisi soveltaa inestiversion ohella monen muunkin ilmiön tutkimiseen. Nykytilanne on kaukana tästä.

Toisin kuin psykoanalyysi, evoluutiopsykologia ja Westermarckin teoria pystyvät selittämään, miksi vastenmielisyyttä inestiin ei riipu

perheen seksuaalisista asenteista, miksi inestikiellot vaihtelevat niin paljon kulttuurista toiseen siinä, keitä kielto koskee ja miksi kiellot niin yleisesti ylettyvät laajemmalle joko isän tai äidin suvussa (ks. Westermarck 1932). Millään kilpailevalla teorialla ei ole tällaista selitysvoimaa tai yhteensopivuutta faktojen kanssa. Suomen tiede saa yhä olla ylpeä biologiaa ymmärtäneestä Westermarckistaan – ja hävetä niitä monia akateemisesti koulutettuja psykologeja, psykiatreja, sosiologeja ja joitakin harvoja luonnontieteilijöitä, jotka edelleen luottavat freudilaisperäiseen huuhaaseen.

Kirjallisuus

- Antfolk, J., Karlsson, M., Bäckström, A. & Santtila, P. (2012): Disgust elicited by third-party incest: the roles of biological relatedness, co-residence, and family relationship. *Evolution and Human Behavior*. 33: 217–223.
- Fessler, D. & Navarrete, D. (2004): Third-party attitudes toward sibling incest: Evidence for Westermarck's hypothesis. *Evolution and Human Behavior*. 25: 277–294.
- Lieberman, D., Tooby, J. & Cosmides, L. (2003): Does morality have a biological basis? *Proceedings of the Royal Society*. Vol 270. No 1517: 819–826.
- Sarmaja, H. (2009): *Kuka keksi luonnonvalinnan?* Terra Cognita. Helsinki.
- Smith, A. (1790/2003): *Moraaliturtojen teoria*. Suom. Matti Norri. Kautelaari Kustannus. Helsinki.
- Tammisalo, O. (2007): *Tavataan ensi viikolla – Psykoanalyysin ja sen hoitovaikutusten kriittinen tarkastelu*. Terra Cognita. Helsinki.
- Tammisalo, O. (2012): *Ihmislouontoa etsimässä – Moraalin ja kulttuurin biologiaa*. Terra Cognita. Helsinki.
- Westermarck, E. (1932): *Avioliiton historia*. WSOY. Porvoo.

Kirjoittaja on helsinkiläinen tietokirjailija ja vapaa tutkija.